

АНАЛІЗ ДОСТАТНОСТІ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

Анотація. У статті детально розглянуто питання аналізу достатності власного капіталу банківських установ, розкрито основні принципи оцінювання достатності власного капіталу. Висвітлено структуру факторів, які впливають на розмір власного капіталу банків та розроблено низку практичних рекомендацій щодо питань регулювання достатності власного капіталу банківських установ.

Ключові слова. Банківська установа, власний капітал, достатність, регулювання.

Вступ. Регулювання відіграє важливу роль у функціонуванні банківської установи. Банки повинні володіти достатніми капіталами для збереження платоспроможності, підвищення рівня надійності банку та проведення успішної банківської діяльності. Органи банківського нагляду з метою забезпечення стабільності банківської системи мають встановлювати для банківських установ мінімальні вимоги щодо достатності банківського капіталу, які повинні відображати ризики банківської діяльності, зважаючи на здатність власного капіталу мінімізувати можливі негативні наслідки впливу банківських ризиків.

Дослідженнями проблем достатності банківського капіталу займалися вітчизняні і зарубіжні вчені, зокрема, М. Алексеєнко, З. Васильченко, А. Вожжов, Г. Габбарт, О. Дзюблюк, Ж. Довгань, В. Кисельов, О. Лаврушин, Л. Примостка, В. Рисін, Д. Сінкі, Т. Смовженко, А. Тавасієв, В. Шелудько та ін. При цьому дискусійними і надалі залишаються питання регулювання та визначення оптимальних розмірів і достатності власного капіталу для здійснення стабільної та прибуткової банківської діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз достатності власного капіталу банків, дослідження факторів, що мають вплив на розмір банківського капіталу, а також розробка практичних рекомендацій щодо проблемних питань регулювання рівня достатності власного капіталу банківських установ.

Методи дослідження, використані у процесі написання статті, передбачають застосування загальнонаукових та емпіричних прийомів економічної науки, що ґрунтуються на системному підході. Крім цього, у процесі роботи застосовувались такі загальні методи досліджень як історичний підхід, узагальнення та порівняння.

Результати. Для здійснення якісної оцінки власного капіталу банку необхідно звертати значну увагу на його достатність. Визначення достатності капіталу банківської установи відіграє значну роль, і не лише для оцінки окремо взятого конкретного банку, а й для того щоб можна було визначити надійність усієї вітчизняної банківської системи. Національний банк України постійно повинен аналізувати достатність капіталу з метою прийняття адекватних рішень щодо запровадження структурних змін у банківській системі. Це може стосуватись як реорганізацій окремих банків, так і злиття банківських установ, а також розширення мережі нових філій.

У банківській справі серед основних показників діяльності банку, його розвитку та регулювання, головне місце займає показник достатності власного капіталу, або капітальної адекватності масштабам і характеру здійснюваних банком операцій. Достатній обсяг власного капіталу сприяє стабільному функціонуванню банківської установи й зниженню ризиків, що виникають у процесі її діяльності. Крім того, рівень

адекватності власного капіталу забезпечує відповідний ступінь довіри до банку з боку інвесторів, кредиторів та вкладників.

На сьогодні немає однозначної думки щодо трактування та розрахунку показника достатності власного капіталу банку. Тому доцільно розглянути різні погляди й думки вчених-економістів

Так, Л. О. Примостка стверджує, що термін «достатність капіталу» містить уявлення про банківський капітал як джерело покриття збитків і відображає рівень надійності та ризикованості банку [6, с. 88].

Зокрема О. І. Лаврушин і О. В. Дзюблюк вважають: «Достатність капіталу відображає загальну оцінку надійності банку, зумовлює залежність між величиною капіталу та ризикованістю діяльності банку» [4; 5].

Досить ґрунтовним є підхід колективу російських науковців під керівництвом А. М. Тавасієва: «Достатність капіталу є узагальнюючою оцінкою надійності банку, тобто банк буде вважатися надійним щодо його капіталу, якщо параметри останнього відповідають розрахунковим нормативам достатності, виробленим емпіричним шляхом самим банком або регулюючим органом» [8, с. 537].

Шелудько В. М. зазначає, що «Капітал банку є достатнім, якщо він забезпечує надійність, фінансову стійкість банку та дає змогу поглинути ризики і зберегти платоспроможність у складній ситуації. Достатній для успішної діяльності розмір власного капіталу має визначатись з огляду на ризиковість активних та позабалансових операцій» [9, с. 276].

Укладачі «Енциклопедії банківської справи» під редакцією В. С. Стельмаха пропонують таке визначення: «Достатність капіталу – показник, що відображає наявність капіталу, достатнього для виконання банком своїх функцій і покриття ризиків, які виникають під час проведення банківських операцій» [7, с. 214].

Отже, не зважаючи на розмаїття точок зору та підходів до трактування поняття «достатність капіталу», загалом науковці та практики доволі чітко визначають його зміст і намагаються ефективно реалізовувати на практиці механізми забезпечення достатнього обсягу власного капіталу для стабільного і динамічного розвитку як окремо взятого банку, так і банківської системи в цілому.

З вищевикладеного випливає, що достатність власного капіталу банку – це здатність банківської установи покривати витрати своєї діяльності та компенсувати збитки від результатів, що виникають у процесі її здійснення, виключно за рахунок власного капіталу. В нормативних документах НБУ використовується термін «адекватність власного капіталу», який, на нашу думку, тотожний за змістом поняттю «достатність власного капіталу».

Варто зазначити, що при визначенні достатності власного капіталу банку слід враховувати низку умов, існування яких зумовлено функціями власного капіталу банку, а необхідність їхнього здійснення пов'язана з діяльністю банку: заснування й організації банківського бізнесу – власний капітал можна вважати достатнім, якщо він покриває всі витрати, передбачені планом розвитку банку і має певний запас, який дає змогу керівництву банку покривати також усі незаплановані витрати; компенсації поточних витрат банку, пов'язаних з неповерненням розміщених в активах коштів – капітал можна вважати достатнім, якщо він здатний покривати всі поточні втрати банку; надання нових послуг, впровадження нових банківських продуктів і програм, закупівлі необхідного обладнання – капітал є достатнім, якщо всі передбачені та неочікувані витрати на зазначені цілі погашено за рахунок власного капіталу банку; утвердження у клієнтів переконань щодо стійкості та надійності функціонування банку – капітал є достатнім, якщо він: по-перше, відображає уявлення суспільства про величину капіталу фінансово стійкого банку, наявну на даний момент часу; по-друге,

перевищує встановлене органами банківського нагляду мінімально допустиме значення цього показника; здійснення окремих операцій, ризик за якими обмежується розмірами власного капіталу, – його достатність визначається тим, наскільки суттєво або збалансовано розмір власного капіталу відповідає обсягам запланованих активних операцій банку.

Але варто враховувати, що виконання кожної з вищеназваних умов ще не забезпечить банку достатній для його діяльності рівень власного капіталу. Достатнім капітал можна вважати лише при одночасному виконанні всіх умов у кожний окремий момент часу. Крім цього, на розмір власного капіталу банку мають безпосередній вплив і ряд інших факторів, з якими тією чи іншою мірою стикаються всі банківські установи на ринку, а саме:

– обсяги активних операцій – орієнтуючись на певне коло клієнтів, банки повинні мати власний капітал у такому розмірі, щоб задовольнити всі обґрунтовані потреби своїх постійних клієнтів у позикових коштах без порушення встановлених нормативів;

– особливості клієнтів банку – переважання серед банківських клієнтів великих та кредитомістких підприємств вимагає від банку більшого розміру власного капіталу при тому самому обсязі активних операцій порівняно з тим банком, який орієнтується на дрібних клієнтів. У першого банку будуть більші ризики на одного позичальника, які, як відомо, обмежуються;

– ступінь ризику активних операцій – орієнтація банку на проведення операцій, пов'язаних зі значним ризиком, з використанням новітніх технологій вимагає від банку більшого розміру власних коштів, і, навпаки, переважання в кредитному портфелі банку позик з мінімальним ризиком допускає відносно зменшення обсягу власного капіталу банку;

– розвиток ринку кредитних ресурсів і характер кредитної політики НБУ – лібералізація кредитної політики при розвинутому ринку полегшує доступ банків до кредитних ресурсів і знижує їхню потребу у власних коштах. В іншому разі посилення кредитної політики в поєднанні з недостатньо розвинутим фінансовим ринком зумовлює необхідність нарощення капіталу.

Достатній розмір власного капіталу створює своєрідний буфер, який дає змогу банкам залишатися платоспроможними та продовжувати свою діяльність, не зважаючи на можливі ризики й несприятливі ситуації на ринку. «Недокапіталізовані банки» піддаються значно більшим ризикам банкрутства у разі погіршення макроекономічних або інших умов у ринковій економіці. У той же час, занадто капіталізований банк зазвичай є низькоманеврним та неконкурентним на ринку капіталу і кредитних ресурсів. Через це загальним критерієм при вирішенні питання про достатність власного капіталу банку є підтримання його величини на такому рівні, при якому забезпечувався б, з одного боку, максимальний прибуток, а з іншого – ліквідність банківської установи. Однак сьогодні вітчизняний ринок та банківська система ще не здатні вирішити цього питання самостійно. Таким чином, очевидною стає необхідність регулювання стандартів власного капіталу банку наглядовими органами, головним представником яких на банківському ринку нашої держави є Національний банк України.

Доцільно зауважити, що достатність власного капіталу в міжнародній практиці розглядається на основі двох позицій: інституційної – кожен банк повинен мати визначену мінімальну величину статутного фонду, власного (регулятивного) капіталу; позиції співвідношення власного капіталу та ризиків банку.

Сутність інституційної норми достатності власного капіталу полягає в тому, що кожен банк як суспільний інститут, який має ліцензію на здійснення своєї діяльності, повинен володіти мінімальною величиною власного капіталу. Доцільно зазначити, що

застосування норми інституційної достатності власного капіталу викликає дискусії, особливо у країнах з перехідною економікою та країнах, що розвиваються. Опоненти такого нормативу достатності власного капіталу відстоюють переваги оцінювання адекватності власного капіталу банку через його співвідношення з ризиками, які бере на себе банк.

Одним із підходів до оцінки достатності капіталу на основі співвідношення власного капіталу й зобов'язань банку можна вважати систему, основою якої є фінансовий важіль (ліверидж). Її сутність полягає у тому, щоб вибрати оптимальне співвідношення власного капіталу банку та його зобов'язань у допустимих межах для виконання нормативів регулюючих органів. Використання методу фінансового важеля при визначенні достатності власного капіталу ставить банки перед вибором між ступенем своєї надійності з точки зору можливості протистояти непередбаченим несприятливим ситуаціям, який буде тим вищим, чим більша частка власного капіталу в загальних пасивах банку, і прибутковістю капіталу, яка за інших рівних умов буде тим більшою, чим менша питома вага власних коштів у пасивах банківської установи. Варто мати на увазі, що перевищення банківських зобов'язань над власним капіталом дає змогу банкам отримувати вищий чистий прибуток у розрахунку на одиницю капіталу. Водночас, це свідчить про значний ризик, який бере на себе банк, оскільки на одиницю капіталу припадає більша сума фінансових зобов'язань. З іншого боку, високий рівень лівериджу при низькому рівні капіталу не лише підвищує вразливість банку до ризиків, а й обмежує їхні можливості щодо збільшення обсягів кредитування, запровадження інвестиційних рішень, а отже, й можливості розвитку реального сектору економіки.

Доцільно зауважити, що у другій половині ХХ ст. переважаючою стала думка, що потреба банку у власному капіталі залежить не від обсягів депозитів, а від його активів. Таким чином, фінансовий важіль почав використовуватися лише як інструмент дистанційного нагляду. Основними його недоліками, що зумовили перехід до співвідношення власного капіталу і активів банку, слід вважати: ігнорування характеристик якості складових власного капіталу, неврахування ступенів ризиків різних статей активу банку, нехтування позабалансовими зобов'язаннями, які в будь-який момент можуть перетворитися на балансові операції та збільшити ризик банку.

Група коефіцієнтів достатності капіталу на основі співвідношення власного капіталу й активів банку дуже різна за змістом. Загальноприйнятою на сьогодні залишається відома формула, за якою власний капітал банку співставляється із сумою активів, зважених за ступенем ризику. Вперше операція зі зважування банківських активів за ступенем ризику була запропонована Федеральним резервним банком Нью-Йорка в 1952 р. В Україні на сьогодні величина власного капіталу банків регулюється відповідними нормативними актами Національного банку України на основі положень Базеля I за двома вищезгаданими аспектами: інституційним – встановлення мінімальних вимог до розмірів статутного та регулятивного капіталів (Н1), і в аспекті співвідношення капіталу та ризиків банку – нормативи адекватності регулятивного та співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (нормативи Н2 і Н3).

Основне призначення регулятивного капіталу банківської установи полягає в забезпеченні покриття різних ризиків, які притаманні банківській діяльності. Водночас банки за допомогою регулятивного капіталу сприяють забезпеченню збереження банківських вкладів, підтримці фінансової стійкості, підтриманню відповідного рівня довіри до банку та здійсненню ефективної та стабільної банківської діяльності [3, С. 525]. В аспекті співвідношення власного капіталу та банківських ризиків, регулювання рівня достатності капіталу для вітчизняних банків здійснюється на основі нормативів Н2 – адекватність регулятивного капіталу і Н3 – співвідношення

регулятивного капіталу до сукупних активів. Головною метою встановлення цих нормативів стала необхідність запобігання надмірному перекладенню банками кредитного ризику та ризиків неповернення банківських активів на кредиторів і вкладників (Н2) та визначення спроможності банку захистити кредиторів і вкладників від непередбачуваних збитків, яких банк може зазнати у процесі своєї діяльності під впливом ризиків (Н3).

Норматив адекватності регулятивного капіталу відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розраховуватися зі своїми зобов'язаннями, його зростання свідчить про збільшення частки ризику, що приймає на себе банк, а зниження – про збільшення ризику, який беруть на себе кредитори та вкладники банку.

Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III у останній редакції від 8.03.2011 року та інструкція НБУ «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 26.10.2001 № 841/6032 у редакції від 23.01.2011 року, визначають: мінімальний розмір статутного капіталу, який не повинен бути меншим 75 млн. грн. [1]; норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (норматив Н1), який обчислюється як сума основного та додаткового капіталу за вирахуванням відвернень. Інструкцією встановлено, що даний норматив повинен становити не менше 120 млн. грн.; норматив адекватності регулятивного капіталу (норматив Н2), що розраховується як відношення регулятивного капіталу банку до активів, зважених на відповідний коефіцієнт ризику, залежно від групи, до якої віднесено актив. Для банків, що розпочинають операційну діяльність, цей норматив має становити: протягом перших 12 місяців діяльності – не менше 15%; протягом наступних 12 місяців – не менше 12%; надалі – не менше 10%; співвідношення регулятивного капіталу та сукупних активів (норматив Н3). За вимогами НБУ, значення даного коефіцієнту має бути не меншим 9% [2].

На наш погляд, питання регулювання рівня достатності власного капіталу банку є дуже складним і багатограним: низькі значення цих нормативів можуть спровокувати небезпеку зростання ризиків і негативно вплинути на фінансову стійкість банку, а висока нормативна достатність капіталу, перш за все, обмежить обсяги залучення та розміщення ресурсів банком, що згодом вплине на фінансовий результат. Високі значення показників достатності власного капіталу свідчать про неефективне виконання банками своєї функції щодо залучення та розміщення тимчасово вільних ресурсів на ринку. При утриманні граничного розміру капіталу банком існує велика імовірність виникнення проблеми невиконання нормативу адекватності регулятивного капіталу. Таким чином, здійснюючи політику посилення вимог до нарощення банками власного капіталу, Національному банку України, доцільно застосовувати диференційований підхід при встановленні обов'язкових до виконання нормативів достатності капіталу щодо різних груп банків, враховуючи їхні потенційні капіталотворчі можливості та рівень прибутковості. Крім цього, для підвищення рівня капіталізації, НБУ має спонукати банки до розвитку систем управління ризиками та вдосконалення власних методів контролю за оцінкою рівня ризиків.

В процесі аналізу достатності власного капіталу банків слід звертати увагу також на якість банківських активів, оскільки завищена їхня оцінка призводить до створення неадекватних резервів на відшкодування непередбачених втрат, що може спричинити стан неплатоспроможності банку навіть при високих показниках достатності власного капіталу. Як показує закордонна практика, такі ситуації найбільшою мірою характерні для перехідних економік, а також для економік, що розвиваються, хоча вони трапляються і в розвинутих країнах. Тому, на наш погляд, оцінка якості банківських активів, потенційних ризиків позабалансових операцій буде мати вирішальний вплив для аналізу величини власного капіталу та рівня його адекватності характерним для

економіки країни ризикам. Крім цього, надзвичайно важливим є оцінювання створених банками загальних резервів і резервів на покриття можливих втрат за кредитними операціями.

Висновки. Отже, достатність власного капіталу, з огляду на врахування при її розрахунку майже всіх ризиків банківської діяльності, є інтегральним показником оцінки стану якісної капіталізації та фінансової стійкості банківських установ зокрема і системи банків загалом. Через постійну диверсифікацію ризиків у сучасному економічному просторі, головним завданням для вітчизняного банківського сектору залишається постійне вдосконалення та розробка нових методик аналізу цих ризиків з їх подальшим застосуванням при визначенні рівня адекватності власного капіталу. Для успішного виконання цього завдання необхідною умовою стає координація зусиль як наглядових органів, так і банків, рейтингових агентств, науковців та практиків, які зацікавлені у розробці досконалого способу розрахунку показника достатності власного капіталу банку.

Література

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III // <http://zakon.rada.gov.ua/>
2. Інструкція НБУ «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 26.10.2001 №841/6032 // <http://zakon.rada.gov.ua/>
3. Владичин У. Достатність регулятивного капіталу у вітчизняному та іноземному банківництві України // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – №19. – С. 523–529 // <http://nbuv.gov.ua/>
4. Дзюблюк О. В. Комерційні банки в умовах переходу до ринкових відносин. – Тернопіль: Тернопіль, 1996. – 140 с.
5. Лаврушин О. И. Банковское дело. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 576 с.
6. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.
7. Стельмах В. С. Енциклопедія банківської справи України. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
8. Тавасиев А. М. Банковское дело: управление и технологии. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 863 с.
9. Шелудько В. М. Фінансовий ринок. – К.: Знання-Прес, 2003. – 535 с.

Summary. Analysis questions of sufficientness of bank own capital were considered in detail, main principles of sufficientness appreciation of own capital were exposed. Factors structure, which influence at size of own bank capital, were lighted up, and a row of practical recommendations according to the questions of sufficientness regulation of bank establishments own capital were elaborated.

Keywords: Banks, equity, adequacy regulation.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2011